

U ratu i revoluciji: odjeci

29. 4. – 11. 5. 2025., MMSU prizemlje

Umjetnici/umjetnice: Ana Bilankov, Vojin Bakić, Tanja Dabo, Ivan Goran Kovačić, Edo Murtić, Zlatko Prica, Ratko Petrić

Nevelikom prigodnom izložbom pod nazivom *U ratu i revoluciji: odjeci* Muzej moderne i suvremene umjetnosti obilježiti će nadolazeće obljetnice – oslobođenje Grada Rijeke i kraj 2. svjetskog rata. Izložba će se održati u prizemlju Muzeja, a okuplja radove iz muzejskih zbirki, Vojina Bakića, Ivana Gorana Kovačića, Ede Murtića, Zlatka Price i Ratka Petrića te suvremene radove pozvanih autorica Ane Bilankov i Tanje Dabo.

Tematizirajući otpor i kulturno-umjetničke akcije vezane uz antifašizam, izložba inicira pitanje kako u muzejskom okruženju aktualizirati ideje solidarnosti naslanjajući se na umjetničke ideje i pristupe? Izložba hotimice miješa vizualne i jezične, tekstualne ili akustičke elemente, posvete i komuniciranje među umjetnicima iz različitih razdoblja – suvremenosti i (post)partizanskog vremena – što nastoji naglasiti naslovom, *U ratu i revoluciji: odjeci*. Uz intertekstualnost i citatnost, izdvaja mnemoničku ulogu koju umjetnost ima u sprečavanju zaborava, kao i njezin inatljiv karakter spram obnavljanja desnih strujanja. Kao što u eseju *Vječni fašizam* kaže književnik i filozof Umberto Eco, *...mislim da je moguće skicirati listu elemenata tipičnih za ono što nazivam ur-fašizmom ili vječnim fašizmom. Ovi elementi ne mogu sačinjavati sistem, mnogi od njih su međusobno kontradiktorni i tipični su za mnoge druge vrste despotizma ili fanatizma. No, dovoljan je jedan od njih da otvori prostor fašizmu koji će se oko njega zgrušati.*¹

Revolt spram potiskivanja antifašističkog naslijeđa polazište je suvremenih autorica Ane Bilankov i Tanje Dabo. Njihovi radovi u različitim medijima bave se dugim tranzicijskim sjenama na domaćem prostoru. Naslanjaju se na etnografske metode poput međugeneracijske usmene predaje i bilješki s terena što je vidljivo u paralelnoj montaži videa **Ane Bilankov**, *U ratu i revoluciji* (2011.) Bilankov razgovara s bakom o knjizi Tome Žalca (djeda umjetnice) o povijesti pedagogije u NOB-u, u kojem je baka kao učiteljica bila aktivna protagonistica na oslobođenim teritorijima, a koja je početkom devedesetih

¹ <https://www.lupiga.com/vijesti/umberto-eco-esej-o-vjecnom-fasizmu>

postala nepoćudna. Dokumentarni pristup opipljiv je i u grafičkoj mapi *Jama 2024*. **Tanje Dabo** koja je tekstualna replika poeme *Jama* i njena litografska reinterpretacija.

Obuhvaća ulične prizore s prolaznicima okrenutih leđima spram ustaških simbola i izraza netrpeljivosti koji su uočljivi na okolnim zgradama².

U dijalogu sadašnjeg, budućeg i prošlog okupljeni radovi sugeriraju kako povijest nije linearna priča koja vječno kreće prema napretku, već se zbiva u čudnovatim petljama s očitim ili postupnim cenzurama – od uklanjanja nepoželjnog pisma i sadržaja s privatnih polica, ali i spremišta kulturnih institucija (Ana Bilankov), do ponovnog jačanja desnih stremljenja i normalizacije takvih pojava u javnom prostoru (Tanja Dabo). Kao i njihovi kolege prethodnici, umjetnice se javljaju u višestrukim ulogama, svjedoka, aktera i tumača društvene stvarnosti. Reinterpretiraju konkretne tragove prošlosti tj. njihove kulturno-povijesne manifeste, od knjige *Škola u ratu i revoluciji* do antiratne poeme *Jama*. Izazivaju pitanje kako kulturni artefakti u promjenama režima, i u makro i u mikro perspektivi, postaju neželjeni i poreknuti svjedoci vremena. Umjetničko posredovanje postaje materijalna praksa razmišljanja koja osluškuje prethodne generacije te koja sili ništenja suprotstavlja osobno i kolektivno prisjećanje. Sila ništenja predodžuje se dvojako, na razini nasilnog i nametnutog okončanja postojanja, ali i simboličke eliminacije, lišavanja dostojanstva i paraliziranja strahom. Antropologinja Deborah Bird Rose dvojnu smrt opisuje kao prekid života, ali i prekid životnih formi i načina življenja koji se ne odvija nužno u dominantnom, vidljivom registru i unutar jasno omeđenog perioda, a prate ga sablasne promjene ekoloških i kulturalnih sustava.

Kovačičeva *Jama* (1944.), povijest njezinog nastanka i upotrebe, ambler je takvih sablasti. Ova klasična, antiratna poema u novijoj je hrvatskoj povijesti bila izbačena pa vraćena u lektire. Pisana je u prvom licu, kao ispovijest oslijepljele osobe koja proživljava pokolj civila i bacanje žrtava u jamu. Temelji se na iskustvu masovnih smaknuća na teritoriju NDH, opisanih iz perspektive žrtve koja nam ostaje anonimna. Otisnuta je u improviziranoj partizanskoj tiskari u Topuskom i uvezena u padobransko platno. S likovnim priložima **Ede Murtića i Zlatka Price**, miješa vizualne i nevizualne doživljaje stradanja: zvuk, opip i miris. *Jama* je objavljena nakon pogibelji pisca, a posthumno

² Nastavak istraživanja umjetnice *Usputno zlo*, <https://vizuraaperta.wixsite.com/vizuraaperta/usputno-zlo>

nastaje i njegov portret na kojem je Vojin Bakić radio u nekoliko verzija da bi se i kasnije, šezdesetih godina vratio temi Goranove sudbine. Na portretu su, uz uznemirenu površinu, zatvorene oči glavna karakteristika rano preminulog književnika. Nekonvencionalni naglasak na kopcima sugerira dojam upornog promatranja svijeta unatoč zatvorenim očima.

Uz *Jamu* i portret pjesnika izlažemo i dva obljetnička plakata. Plakat **Ratka Petrića** naručen je za 30. godišnjicu Kongresa kulturnih radnika Hrvatske iz 1974, stoga je njegovo izlaganje na ovoj izložbi podsjetnik na to događanje koje se održalo u Topuskom, godinu prije završetka Drugog svjetskog rata. Okupilo je učitelje, profesionalne i amaterske pisce kompozitore, likovnjake i dr., a svjedočilo je o tada središnjoj ulozi kulture, kao i o važnosti ulaganja u kulturnu medijaciju. Plakat potpiruje sjećanje republičkim bojama zastave – bojama zajedničkim i Hrvatskoj i Jugoslaviji – koje tvore spiralnu vrtnju i zauzimaju gotovo čitavu površinu, a dodatni naglasak postiže se naslovom u ilustrativnoj trobojnoj tipografiji.

Također kao uspomena na oslobođeni prostor, ali u novoj državi, nastaje plakat **Ede Murtića**. Naručen je povodom 50. obljetnice poraza fašizma kao promotivni plakat kulturno-umjetničkih programa u Zagrebu. Karakterizira ga murtićevska upotreba većih bojanih površina i jake obrisne linije. Crveno-crni akcenti ističu poruku ZNA LI SE 1941. – 1945., uz izgladnjele ali podignute ruke sa stisnutim šakama. Na ruci je pak naglašen 'tetovirani' broj, 10. 4. 1941., datum proglašenja NDH, i bodljikava žica svezana oko zapešća koja se produžava prema marginama. I slikovni i tekstualni dio koriste se rereinterpretacijama postojećih motiva. Motiv ruku citat je iz Murtićeve mape *Jama* iz osamdesetih, a upitna poruka kontra je tadašnjoj HDZ-ovoj političkoj kampanji kojoj je slogan bio Zna se!, odnosno odgovor na tadašnji politički kontekst i HDZ-ovu politiku sjećanja³.

Jama je u konkretnom i prenesenom smislu pokretačica izložbe. Njezina reinterpretacija opipljiva je u radovima Tanje Dabo i Ede Murtića, mjesto njene izrade i kulturološki svjetonazor spominju se u Petrićevu plakatu. Njezin nas autor gleda s Bakićeva portreta, a u reakciji spram zaborava i povijesnih cenzura, nalazimo ju u radu Ane Bilankov. Njezin

³ Iz usmenog razgovora Lovre Kralja i Ive Goldsteina o nastanku plakata.

eho prisutan je i u umjetničkom protestu protiv zatvaranja očiju i samozatvaranja u šutnju pred besmislom ratova.

Ksenija Orelj